

Politik Sosyal Bilim

Sayı: 1 Güz 2010

Eleştiri ve Siyaset Bağlamında Sosyal Bilimler

Polat S. Alpman

**Yabancılaşmış Sosyal Bilime İtiraz:
Bir Sınıf Mücadelesi Olarak Sosyal Bilim Pratiği**

Yasin Durak

Bilimin Siyasal Mantığı: Bilim İdeolojinin Üretimi

Özkan Öztürk

Marksist Sosyal Bilim Anlayışında Temel Uğraklar

Şule Şeyma Yıldız

Türkiye’de Antropolojinin Serüveni Üzerine Kenar Notları: Kuruluş Yılları

Sibel Özbudun

**Bir Sosyal Bilim, Ona Mütakabil Siyaset ve Onun Nihai Eleştirisi:
Uluslararası İlişkiler Disiplini**

Ahmet Özcan – Bilgesu Sümer

İletişimde İki Paradigma

Göksel Göker

Üniversitenin Kapısı Neden Var?

Zeynep Alpar

Olumsal Bir Feminizm İçin Yakarışlar

Haktan Ural

Kamusal Dönüş: Emek Sürecinden Emek Hareketine

Michael Burawoy - Çeviren: Burcu Şentürk

Tarihin Tersyüz Edilmesi: İngiliz Marksist Tarihçiler

Hüseyin İzmir

P o l i t i k S o s y a l B i l i m

S a y ı : 1

G ü z 2 0 1 0

Künye:

İmtiyaz Sahibi
Özkan Öztürk

Sayı Editörleri

Polat S. Alpman
Yasin Durak

Yayın Kurulu

Bilgesu Sümer
Göksel Göker
Hüseyin İzmir
Mehmet Mutlu
Önder Özden
Soner Torlak

Danışma Kurulu

Ali Murat Özdemir
Ertuğrul Turan
Mustafa Kemal Coşkun
Neşe Özgen
Nilgün Toker Kılınç
Tanıl Bora
Tülin Öngen
Yüksel Akkaya

İletişim adresi: Bayındır 1 sok., 11/13, Kızılay, Ankara.

e-mail: politiksosyalbilim@gmail.com

**VEHİP ATALAY
KİTAPSARAYI
KÜLTÜRSARAYI**
Tel: 235 62 85 Fax: 233 72 55

İçindekiler

Başlarken	3
Eleştiri ve Siyaset Bağlamında Sosyal Bilimler <i>Polat S. Alpman</i>	4
Yabancılaşmış Sosyal Bilime İtiraz: Bir Sınıf Mücadelesi Olarak Sosyal Bilim Pratiği <i>Yasin Durak</i>	18
Bilimin Siyasal Mantığı: Bilim İdeolojinin Üretimi <i>Özkan Öztürk</i>	26
Marksist Sosyal Bilim Anlayışında Temel Uğraklar <i>Şule Şeyma Yıldız</i>	37
Türkiye’de Antropolojinin Serüveni Üzerine Kenar Notları: Kuruluş Yılları <i>Sibel Özbudun</i>	43
Bir Sosyal Bilim, Ona Mütakabil Siyaset ve Onun Nihai Eleştirisi: Uluslararası İlişkiler Disiplini <i>Ahmet Özcan – Bilgesu Sümer</i>	57
İletişimde İki Paradigma <i>Göksel Göker</i>	76
Üniversitenin Kapısı Neden Var? <i>Zeynep Alpar</i>	87
Olumsal Bir Feminizm İçin Yakarışlar <i>Haktan Ural</i>	102
Kamusal Dönüş: Emek Sürecinden Emek Hareketine <i>Michael Burawoy – Çeviren: Burcu Şentürk</i>	108
Tarihin Tersyüz Edilmesi: İngiliz Marksist Tarihçiler <i>Hüseyin İzmir</i>	119

Bir Sosyal Bilim, Ona Mütakabil Siyaset ve Onun Nihai Eleştirisi: Uluslararası İlişkiler Disiplini

Ahmet ÖZCAN – Bilgesu SÜMER

Giriş

Uluslararası İlişkiler (UI) disiplini, diğer sosyal bilimlerden farklı olarak inceleme-ye ve anlamaya çalıştığı fenomen ile adlandırılmıştır. Bu fenomen, kendi varlığından ve bütününden hiyerarşik olarak daha üstün birimlerin olmadığı dünya siyasetindeki ulus-devletlerin ilişkileridir. UI disiplini, ulus-devletlerin analiz seviyesinde bütünsel bir birim olarak ele alınması ile başlamıştır. Cevabı aranan sorular, uluslararası ilişkilere dair ana aktörlerin kim; meseleler, süreçler ve sonuçların ne olduğudur. (Smith: 1995: 18) Neoliberal çağ olarak adlandıracağımız, 1980'lerden sonrası dönemde ise disiplinin sorunsallaştırmadan ele aldığı ulus-devlet birimi, post-yapısal, feminist ve neo-Gramscian akımlar başta olmak üzere, yeniden incelenmiştir.

Bu makalede özellikle neo-Gramscian teorisinin, uluslararası ilişkileri anlama konusunda yaptığı katkı göz önünde bulundurulacaktır. Bu katkı bağlamında, genel literatürün taraması eleştirel bir açıdan yapılacaktır. Eleştirel bakış açısı, disiplinin tarihsel gelişme süreci içerisinde, hangi konuların ve aktörlerin konumlarının görmezden gelinmiş olduğunu göstermek için tutulan bir tavidir. Çünkü üretilen bilgi, kalkınma söylemi içerisinde üretilen sermayenin ve artı değer dağıtılmasını sorunsallaştırmamaktadır.¹ Biz, sermayenin çıkarları ile çatışmayan bilginin üretilmesini bir tesadüf değil, bir bakış açısı meselesi olarak görmekteyiz. Bu sebeple, farklı bir bakış açısı olarak hegemonya kavramı, tarihsel materyalizm ve sınıf teorisinin UI disiplini içerisinde yeniden düşünüldüğü neo-Gramscian bakış açısını merkeze koyuyoruz. Diğer yandan, bu eleştirel bağlamın içerisinde post-yapısal, feminist ve sosyolojik UI teorisinin yaptığı katkıdaki bü-

¹ Walker (1995: 307) kalkınma teorisinin, siyaset teorisindeki büyük idealleri unuttuğu yerlerde, UI teorisyenlerinin vicdanlarını ortaya koyması gerektiğini söyler. Stavenhagen (1997: 26) de UI teorisinin kalkınma planları çerçevesinde yürütülen çalışmalarının gerçekten ihtiyaç duyan kitlelere ne kadar uzak kaldığı karşısında şaşkınlığını dile getirir. Mushakoji (1997: 87) da gene kalkınma bağlamında “yerli” olan her şeyin “ilkel” olarak değerlendirildiği, bunun ekolojik yansımalarının uzun süre düşünülemez olduğunu yazıyor.

tünleyici özelliğe de değinilecektir. Afrika kıtasının unutulduğu, tedavi edilebilir hastalıklardan ölenlerin hiçbir zaman işlenmediği, AIDS salgınının küresel çapından bahsedilmediği ve çevre sorunlarının yapıcı bir şekilde irdelenmediği Uİ disiplinin araştırma gündemi incelenecektir.²

Genel literatürün içindeki tartışmaların devamında, Türkiye özelinde Uİ disiplini hakkında kısa bir tartışma yapılacaktır. Özellikle su, barajlar, petrol ve doğalgaz hatları gibi meselelerin ele alınışında, aynı genel literatürde olduğu gibi, yerinden edilen insanların, sular altında kalan tarihsel kalıntıların, insanın güvenliği yerine devletin güvenliğini tercih etmenin, petrol ve doğalgaz hatlarının çevreye verdiği zarardan Uİ literatürü bahsetmemektedir. Türkiye’de Uİ disiplini Türk Dış Politikasının (TDP) ve iddia ettiği rasyonalitenin diğer ulus-devletlere, sistematik olarak aktarılması için akademik çalışmalarını başladığı kabul edilmektedir (Oran 2004: 19-92). Böylece Uİ disiplinine tekabül eden siyasi duruşu göstermeye yaklaşacağız. Devlet aklının sermayenin aklıyla çelişmediği Uİ disiplinine, bir sosyal bilim olarak incelemeyi hedeflediği toplumlara dayattığı kapitalist hegemonyaya karşı, yeni ufuklar ve yeni araştırma gündemleri önerebileceğimiz konuları ele alacağız. Bu hedefe, Uİ disiplininin tekeli altına almaya çalıştığı fenomenin farklı bir bakış açısıyla incelenmesiyle ulaşılabilecektir. Bu bakış açısı, devlet aklını ve sermaye çıkarlarının kesiştiği yolların altını çizerek ve bu yolları gizleyen bilimsel çalışmaların ve argümanların mesnetsiz önermelerini reddedecektir. Bu önermelerin en başında ulus ve devletin bir bütün olarak, önceden doğrulanmış bir çıkar ihtiva etmesi gelir.³ Kısacası, Uİ disiplinin adını olduğu gibi kabul etmek bile, siyasi bir tutum olduğu için, anlaşılması beklenen ve incelenen fenomenin aslında dünya siyaseti, toplumlar arası ilişkiler ve devletlerin ve farklı burjuvazilerin kurduğu tarihsel bloklar olduğunun altını çiziyoruz.

Uluslararası İlişkiler Teorisine Genel Bir Bakış

İkinci Dünya Savaşı’nın arifesinde E. H. Carr, “Yirmi Yıllık Bunalım” adlı çalışmasında, uluslararası hukuk ve örgütler yoluyla ulus – devletlerin çıkarlarının “sahip oldukları” doğal uyuma erişebileceği ve dolayısıyla savaşların önlenebileceği tezine dayanan klasik liberal paradigmanın ölümünü ilan etmişti (Carr 1939). Gerçekten de Avrupa’nın egemen güçleri için iki dünya savaşı arası dönem, yanılsamanın, ya da daha doğru bir ifadeyle, kendi kendini kandırmanın dönemi idi. Bilim ve sanattan spora kadar egemen bilgi üretiminin bütün kaynakları, Avrupa halklarını kutsal bir barış masahıyla uyutmak için seferber edilmişti. “Büyük Yanılsama” adlı kitapçığında Avrupa’nın artan ekonomik bütünleşmesinin savaşı gereksiz ve militarizmi köhne kılacağını ve maliyetli fetih savaşlarının yerlerini karlı ticaret antlaşmalarına bırakacağını savunan Norman Angell, 1933 Nobel Barış Ödülü’ne layık görülürken (Angell 1933); çok az kişi söz konusu kapitalist sanayi ve ticari ilişkilerin bulundukları gelişme aşamasının savaşı zorunlu kıldığını görebilmişti. Almanya, Japonya ve Sovyetler Birliği başta olmak üzere bütün büyük devletler, barışın tesisini siyasi ajandalarının birinci maddesi olarak ilan

² Hurrell (1995: 130-136) çevre sorunlarının küresel olarak, ekonomik sonuçları ve bağımlılık-kalkınma itibarıyla dünya siyasetinde önemli bir yeri olduğunu yazıyor. Su kıtlığının küresel bir sorun olması için ne kadar insanın bundan etkilenmesi gerektiğini soruyor ve ekolojik sorunların devletin egemenliğinin sınırları hakkındaki soruları yeniden tartışmaya açtığını iddia ediyor.

³ Elstain (1995: 275) Uİ perspektifinin açıklaması gereken fenomeni *varsaydığını* söylemektedir.

ederken⁴ ve 1937 Nobel Barış Ödülü sahibi Lord Cecil 1931’de Milletler Cemiyeti’nde barışa tarihte ilk kez bu kadar yaklaşıldığını savunurken (Carr 1939: 36), “soğuk” analizleriyle dünya barışını baltaladığı söylenen Carr, barışa yönelik bu ortak ilginin arkasında egemen devletlerin statükoyu sürdürmek ya da değiştirmek isteklerini, ama bunu gerçekleştirecek yetkinlikten mahrum olmalarını gördü⁵ (Carr 1939: 51).

Carr’ın “Yirmi Yıllık Bunalım”nın UI disiplini için önemi, bu tarihsel analizin Marksist literatürden ödünç alınan bir felsefi ayrımı öne çıkarmasında gizliydi: “ütopya ve realizm” ya da “amaç ve analiz” (Engels 1880). Bu ayrıma göre, insan düşüncesinin herhangi bir disiplininin başlangıç aşamasında, amaç ve istek faktörü ağır basarken bu amacın gerçekleştirilmesini sağlayacak ya da engelleyecek olan nesnel koşulların etrafı bir analizi yapılmamaktadır. Metali altına dönüştürme mutlak amacı üzerine kurulu simya, nasıl modern kimyanın temellerini oluşturduysa; UI disiplini savaşın engellenmesi – yani statükonun korunması- hayali⁶ üzerine kuruluydu. Mutlak bir amacı öne çıkaran bu ütöpik başlangıç aşamasının sonu, kaçınılmaz bir hüsrandır; çünkü ütöpik düşünce, değiştirmek istediği nesneyi ve onun değiştirilmesinin koşullarını anlamaya çalışmaz. Bu başarısızlık, ütöpik aşamanın kendisini soğuk ve merhametsiz analiz aşamasına bırakmasıyla sonuçlanır. Yine de ütöpik aşama, bir zaman kaybı değildir; o, değiştirmek istediği nesneye ne kadar yabancı olursa olsun, kendinden sonra gelen analiz aşamasına ihtiyaç duyduğu dürtüyü ve takip etmesi gereken yönü sunar. *İstek düşüncenin babasıdır. Erekbilim analizi önceler*” (Carr 1939: 8). Ama disiplinin gelişimi, analiz aşamasıyla sonlanmaz; söz konusu gelişim, dairesel bir çizgi izleyerek başladığı noktaya geri döner; ütopya ve analiz artık kol koladır. İşte, Thucydides ile birlikte Carr’ı felsefi geleneklerinin başucuna koyan realistlerin ve neo-realistlerin anlamak istemedikleri nokta budur: *“Olgun olmayan düşünce ağırlıklı olarak amaçsal ve ütöpiktir. Amacı tamamen reddeden düşünce yaşlı çağın düşüncesidir. Olgun düşünce ise amaçla gözlem ve analizi birleştirir. Bunun için, ütopya ve gerçekçilik siyaset biliminin iki yüzüdür. Makul siyasal düşünce ve siyasal hayat, bu ikisinin bir araya geldiği yerde bulunur”* (Carr 1939: 10).

Carr, bir Marksist değildi; ama siyasal düşüncesinin kökenleri üzerindeki Marksist etki derindi.⁷ Tıpkı Marx gibi, Carr’ın felsefi bakış açısında da bilime ayrılan önem büyüktü; sonuçta “Yirmi Yıllık Bunalım”, UI disiplininin ütöpik aşamadan çıkıp rea-

⁴ İki dünya savaşı arası dönemde barış, Birinci Dünya Savaşı’nı bitiren antlaşmalarla galip devletler lehine kurulmuş olan statütokonun sürdürülmesi anlamına geliyordu. Yine de, 30 Ocak 1937’de “Barış bizim en değerli hazinemizdir!” diyen Adolf Hitler yalan söylemiyordu (Carr 1939: 59). Versailles Antlaşması’yla Almanya’ya dayatılan statükoyu değiştirmekle görevlendirilecek Alman silah sanayinin hala zamana ihtiyacı vardı.

⁵ Daha sonraki çalışmalarında Carr, kalıcı bir dünya barışının sağlanabilmesi için ulus-devlet yapısının ve serbest piyasa ekonomisinin kaldırılması gerekliliği üzerine yazacaktı (Carr 1942, 1945).

⁶ UI teorisi caydırıcılık prensibi nedeniyle birbirini nükleer silahlarla yok etmeyen ABD ve SSCB’yi kutlarken, Soğuk Savaş boyunca sadece iki tanesi Kuzey’de gerçekleşen, 127 önemli savaşı dikkate almamaktadır (Tickner 1995: 179, Luard 1989: 61).

⁷ Her ne kadar başyapıtının konusunu oluşturan Bolşevik Devrimi’nin yarattığı Sovyetler Birliği’nde olanları yakından takip etse ve piyasaya çalışan kitleler lehine müdahaleleri desteklese de, Carr’a göre, “sınıfsız toplum” ütopyası Marksist düşüncenin zayıf karnı, “Aşıl tendonuydu” (Michael Cox 2001: xv). Carr’ın felsefi düşüncesinin dayandığı iki temel kitap Marksist klasikler de değildi (Niebuhr 1932, Mannheim 1936); ama tıpkı kendi biyografisinde olduğu gibi, bu kitapların yazarlarının siyasi düşüncelerinin kökenlerinde derin Marksist temeller vardı.

list/bilimsel aşamaya geçişinin kutlanmasıydı; ancak Carr, ütopya ile analizin bir araya gelmesi gerektiğini savunurken aynı zamanda bilimin konusu olandan ahlaki olanının ayrılması ve araştırmacıyla incelediği fenomen arasında belli bir mesafenin kurulması gerektiğini dile getiren pozitivist bakış açısını reddetmekteydi: “*Her siyasal yargı, üzerine konuştuğu gerçeklerin değiştirilmesine yardımcı olur. Siyasal düşüncenin kendisi, bir tür siyasal harekettir. Siyaset bilimi, yalnızca olanın değil, olması gerekenin de bilimidir*” (Carr 1939: 6). Carr’ı felsefi geleneğinin başköşesine koyan realizm, liberalizmle “daha çok” bilimsel olma ve uluslararası ilişkiler üzerine daha “soğukkanlı” ve “erkeksi” analizler sunma yarışına girerken, Carr’ın siyasal düşüncesinin eleştirel potansiyelini görmezden geliyordu. Bu eleştirel potansiyeli daha iyi kavramak için, Uİ disiplininin bugünkü teorik durumunu da özetleyen, Habermas’ın üç bilgi türü – (i) pozitivist, (ii) hermeneutik ve (iii) eleştirel bilgi – arasında yaptığı ayrımı hatırlamalıyız: Gözlemlenen ile gözlemci arasındaki mesafenin varlığını sorgulamadan kabul eden ve ahlaki olan ile politik olan arasında bir ayrıma giden bilginin pozitivist türü, sosyal gerçekliğin analitik incelenmesi yoluyla sosyal yaşamın yasalarının ve bu yasaların altında yatan neden – sonuç ilişkilerinin peşindedir (Halliday 1994: 53). Hermeneutik bilgi türü ise artık bir yorumcuya dönüşmüş gözlemci ile sosyal fenomenin birbirinden ayrılmazlığını ve sürekli bir karşılıklı etkileşim içinde olduklarını vurgular. Hermeneutik bilgi türüne göre, yorumcunun sosyal gerçekliği anlamak ya da açıklamak için kullandığı araçlar, yalnızca deney ve gözlem değil, ama aynı zamanda dilin kendisi, bilimsel araştırmanın masum, steril ve de tarafsız araçları değildir; bunlar, sosyal fenomene müdahale edip onu dönüştüren “tarafli” araçlardır. Bunun için hermeneutik, yasalar ve neden – sonuç ilişkileri yerine anlamlar ve analiz yerine yorum peşindedir. Marx’ın Feuerbach üzerine yazdığı 11. Tezden⁸ çıkan eleştirel bilgi türü ise sosyal fenomenleri yalnızca anlamak ve açıklamak değil, ama aynı zamanda, niyetini açıkça ilan ederek, dönüştürmek peşindedir. John Mearshmeir’in savunduğu gibi eleştirel teori, düşünceleri ve öznenin potansiyelini maddi güçlerin önüne koymaz (Mearshmeir 1995: 37 - 38).⁹ Tam tersine, eleştirel teorisinin temel uğraşısı, bir sosyal dönüşüm karşısında maddi güçlerin sunduğu olanak ve kısıtlılıkların devrimci bir incelenmesidir. Diğer bir deyişle eleştirel teori, Marx’ın özgürlük ile gereklilik arasında kurduğu ilişkiye dayanır: “*Gereklilik bilinçli oluncaya kadar kördür. Özgürlük, gerekliliğin bilincidir.*”

Soğuk Savaşın bitişinden sonra, epistemolojik olarak pozitivist bilgi türüne dayanan ve Uİ disiplini içinde ana akım paradigmayı oluşturan neo-realist ve neo-liberal teoriler gerek hermeneutik bilgiyi öne çıkaran feminist, post-yapısalcı ve inşacı teoriler¹⁰ gerekse eleştirel bilgiye dayanan neo-Gramscian teoriler tarafından yoğun bir şekilde eleştirildi. Bu eleştiri, yalnızca ana akım teorilerin sosyal fenomenleri anlayamadığı ve açıklayamadığı tezine dayanmıyordu; ama aynı zamanda iktidar ile bilgi arasındaki ilişki dikkate alınarak, bu teoriler liderliğinde şekillenen Uİ disiplinin kendisinin, açıklamak istediği iktidar ilişkilerinin bir parçası olduğu vurgulanıyordu. Diğer bir deyişle, ana akım teoriler yoluyla, Uİ disiplininin küresel ekonomik, kültürel ve siyasi hegemonyanın yeniden üretilmesinde oynadığı kritik role dikkat çekiliyordu. Kısaca Uİ disiplini, bazı çalışma

⁸ “*Filozoflar bugüne kadar çeşitli şekillerde dünyayı anlamaya çalıştılar, ama asıl yapmaları gereken onu değiştirmektir*” (Marx 1969: 15).

⁹ Çok açık ki, neo-Realizme yöneltilen eleştirilere yanıt vermeye çalışan Mearshmeir, hermeneutik ve eleştirel teorileri “radikal teoriler” olarak aynı potada eritmek istemektedir.

¹⁰ Bu çalışmamızda, sosyal konstruktivizm, inşacı ve ya sosyolojik Uİ teorileri birbiri yerine geçen kavramlardır.

konularını kutsallaştırıp diğerlerini görmezden gelerek ve iktidar ilişkileri ile bunların insanlık için taşıdığı bütün sonuçları (savaşlar, küresel hastalıklar, küresel açlık ve yoksulluk, baskı ve sömürü vb.) normalleştirerek kendi kendini gerçekleştiren bir kehanete dönmüştü. Bu eleştiri yıkıcı olduğu kadar yapıcı bir eleştiriydi; çünkü yalnızca ana akım teoriler yapıbozuma uğratılmıyor, aynı zamanda yeni bakış açıları ve yöntemler yoluyla yeni çalışma konuları ve araştırma ahlakları içeren yeni bir Uİ disiplinin oluşturulması gerekliliği vurgulanıyordu. Ancak, bu eleştiriye ve eleştirinin Uİ disiplini için sunduğu olanakları tartışmadan önce, Uİ disiplinin sahip olduğu genel teorik miras incelenmelidir.

Uİ disiplini içersindeki teorileri iki ana başlık altında dört kategoriye ayırmak mümkündür. İlk ana başlık, teorinin konusu, ikinci ana başlık ise teorinin amacı olarak belirlenebilir. Teorinin konusu itibariyle Uİ teorileri, (i) bir fenomen olarak uluslararası ilişkileri ve dünya siyasetini anlama ve ampirik olarak incelemeyi amaçlayan teoriler ve (ii) bir sosyal bilim olarak Uİ disiplininin nasıl oluşturulduğunu yorumlamayı ve öne sürülen kavramları irdelemeyi amaçlayan teoriler olarak sınıflandırılabilir.¹¹ Böyle bir sınıflandırmada dikkat edilmesi gereken nokta, ikinci tür teorilerin, yalnızca Uİ disiplininin ve onun ana akım teorilerinin eleştirisi olmadığı, bunların aynı zamanda uluslararası ilişkileri daha kapsamlı açıklama iddiası bulunduğuudur. Teorinin amacı itibariyle ise Uİ teorileri (i) problem çözüme odaklı teoriler ve (ii) eleştirel teoriler olarak sınıflandırılabilir. (Robert Cox 1986: 209) Problem çözüme odaklı teorilerin birincil amacı, var olan sistem içerisindeki sorunların sistem içi çözümlerine rehberlik etmesi için teorinin kullanılmasıdır. Tarihte değişimin üstü kapalı bir reddini içeren problem çözüme odaklı teoriler, dünyayı bugünde dondurulmuş olarak hayal eder ve sürekli devam eden bir şimdiki zaman varsayar. Problem çözüme odaklı teorilerin değişimi yok sayan bu özelliği, sosyal bilimlerde “statüko önyargısı” (*status quo bias*) olarak adlandırılmaktadır. Bu önyargı, şimdiki zamanı süreklileştirir ve onu yarattığı düşünülen koşulları zaman ve mekânsal olarak evrenselleştirir. Herkesin herkesle savaştığı devamlı bir Hobbessian dünya hayal eden realistler, bu dünyayı yaratan nedenleri burada tarih-dışı olarak tanımlanan bir insan *doğasında* (Morgenthau 1993: 3-4, ilk basım 1948) orada uluslararası *sistemin* değişmeyen anarşik yapısında bulur. (Waltz 1979: 6-72) Çok daha önemlisi, sorunları ve bunların olası çözümlerini ortaya çıktığı özel alan içinde değerlendiren ve onları hiçbir genel modele bağlamaya çalışmayan problem çözüme odaklı teoriler, zorunlu olarak diğer çalışma alanlarında belli bir istikrar varsayar. Diğer bir deyişle, bu tür teoriler, kendi çalışma konusu dışındaki alanlarda zorunlu bir “*ceteris paribus*” varsayımı yapmak durumundadır.¹² Bütünsel bir yapıya sahip eleştirel teorinin birincil amacı ise devam etmekte olan değişim sürecinin tarihsel bir değerlendirmesini yaparak ve kendisi dâhil tüm teorilerin söz konusu dönüşümdeki rollerini açıklayarak, bakış açıları üzerine bir *bakış açısı* elde etmektir. Diğer bir deyişle, eleştirel teoriler, mevcut dünya siyasetinin ikilemleri ve çelişkilerini göstererek, değişimin mümkün kılınabileceği olasılıkları göstermeyi ve bunların peşinde gitmeyi amaçlamaktadır. Problem çözüme odaklı teoriler, tarihi kendi tezlerini doğrulamak için kullanılan bir referans alanına dönüştürürken;

¹¹ Jarvis, post-yapısal teorinin Uİ disiplininde kullanılmasıyla birlikte, ikinci kategoriye tekabül eden teorilerin daha da yaygınlaştığını savunmaktadır (Jarvis 2000: 2).

¹² Ayrıca Cox, problem çözüme odaklı teorilerin, bilimsel ve tarafsız olma iddialarına rağmen, belli bir değerler sistemi sunduğunu ve ideolojik olarak yanlı olduğunu da savunmaktadır. (Robert Cox 1986, 209)

eleştirel teoriler, maddi güçler ile bunlardan türeyen düşünce ve teoriler arasındaki diyalektik ilişkinin tarihsel bir değerlendirmesini sunar.

Araştırma konuları, yöntemleri ve teorileri, özellikle Uİ disiplini içinde, birbirleriyle doğrudan ilişki içindedir. Bunun için, ele alman her Uİ teorisinin kendiyile birlikte getirdiği bir araştırma gündemi bulunur. Özellikle kapitalizmin iktisadi krizlerinin dünya siyasetine etkisini açıklamakta yetersiz kaldığı için klasik realizm sorgulanmaya başlanmış ve neo-realizm, neo-liberalizm ve Marksist bağımlılık modeli¹³ ile bu sorunların teorik ve ampirik boyutları ele alınmıştır. Uluslararası sistemin anarşik yapısına – yani uluslararası sistemde ulus-devletlerin üstünde bir otoritenin var olmadığı noktasına – vurgu yapan neo-realizm, soğuk savaşın sonlanmasını sistem içi bir değişiklik olarak yorumladı. Diğer bir deyişle, neo-realizme göre Soğuk Savaşın bitişi, iki kutuplu güçler dengesinin yerini kimine göre tek kutuplu kimine göre de çok kutuplu bir güçler dengesine bıraktığı, ancak anarşik sistemin aynen korunduğu sistem içi bir değişimdi (Waltz 1979: 72, 2000: 5).¹⁴ Neo-realist çerçeve içinde, ulus-devletlerin ortak amacı, küresel güç dengesi içindeki konumlarını, varlıklarını koruyarak ve mümkünse güçlerini maksimize ederek sürdürmektir. Devletlerin son kertede kendilerinden başka dayanakları olmadığı ve birinin kazancının diğerinin zararı anlamına geldiği sıfır toplamlı uluslararası sistemde, var olan güç dengesi her şeyi belirliyordu.

Genel olarak realizmin ortaya koyduğu analiz birimini – ulus-devlet – olduğu gibi kabul eden fakat liberal ekonomi, demokrasi ve uluslararası kurumlar ve hukuk yoluyla işbirliği faktörünü Uİ çalışmalarına katmak isteyen yazarlar, neo-realizmin yükseldiği 1980’li yıllarda çeşitli çalışmalar yaptılar. Neo-liberalizm şemsiyesi altında toplayabileceğimiz bu çalışmalar genel olarak, uluslararası bağımlılık (Keohane ve Nye: 1987, Mushakoji 1997: 83, Rosenau 1997: 77), uluslararası kurumlar teorisi (Krasner 1982), uluslararası rejim teorisi (Stein 1982), iç-dış siyaset modellemeleri (Putnam 1988) ve liberal tercih belirleme süreçleri (Moravcsik 1997) ve demokratik barış teorisi (Doyle 1983, Brown 1995) olarak tanımlanabilir. Uluslararası bağımlılık teorisi, devletlerin birbirleriyle kurdukları iktisadi bağların, bir ötekinin aleyhinde askeri güç elde etme manevrası yapmasına mani olacağını söyler. Kurumlar teorisi, ulus-devletin onay vererek oluşmasına zemin hazırladığı uluslararası kurumların belirlediği norm ve değerler içinde ulus-devletlerin davranışının kısıtlandığını iddia eder. Rejim teorisi, kurumlar teorisine yakın bir açıdan, uluslararası hukuk ve benzeri kaidelerin teammülen uygulandığı için devletlerin davranışlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynadığını belirtir. Bu üç yaklaşım, Uİ disiplininde realizmin belirttiği gibi anarşik bir sistemin özerk birimleri olarak devletlerin davranışlarının incelenmesini temel araştırma gündemi olarak belirlemiştir. Bu yaklaşımlar, her ne kadar ulus içindeki faktörlerin devletin davranışı üzerine etkisi hakkında savlarda bulunmasalar da, yapısal açıklamalar getirme amacı taşıyan

¹³ Bu makalede Marksist Uİ modellemeleri ve bağımlılık okulunun (Wallerstein; Frank; Galtung) argümanları ele alınmayacaktır; çünkü bu çalışmalar, hem Neo-Gramscian Uİ teorileri tarafından teorik olarak kaba ve belirlenimci olmakla eleştirilmiş (Halliday 1994:48-50) hem de ampirik örneklerle bu çalışmaların bulgularının güvenilirliği ve geçerliliği sarsılmıştır (Walt 1998: 32-34).

¹⁴ Neo-liberal kurumsalcı Joseph Nye’ya göre, yeni dünya düzeni çok aşamalı bir karşılıklı bağımlılık (multilevel interdependence) düzeniydi. En üst aşamada, ABD’nin askeri tek kutupluluğu hüküm sürüyordu; orta aşamada ABD, Avrupa ve Japonya ve Çin arasında oluşmuş ekonomik üç kutupluluk vardı ve en alt aşamada ise gücün milletler üstü bir dağılımı söz konusuydu (Nye 2004).

neo-realizme, uluslararası sistemin işleyişini anlama konusunda ekonomik işbirliğini açıklayarak derinlik katmayı hedeflerler. Demokratik barış teorisi, Putnam'ın iki-seviye modellemesi ve tercih belirleme süreçleri ise daha önce dış politika alt başlığının tekelinde bulunan dış siyasetin belirlenmesinde ulusal faktörlerin öneminin altını çizmişlerdir. Bu çabalar da realizmin iç ve dış siyaset alanlarını birbirinden bağımsız olarak ele almasının eleştirisi. Diğer taraftan, demokrasi ve liberal değerlerin önemi ve yayılmasının sistemde değişiklikler ve yeni hesaplamalar getirdiği savına dayanan idealist eleştiriler de bulunmaktadır. Bu bağlamda, neo-liberal Uİ teorisinin analiz birimi olarak ulus-devletin yanına açıklayıcı değişkenler olarak kurum, rejim ve yerel faktörleri de koyduğu söylenebilir. Nitekim neo-liberal açıklamalar, neo-realist teorisinin temel önermelerine dair kapsamlı bir eleştiri getirmemektedir; fakat neo-liberalizmin yerel ve ulusal süreçlerin önemini vurgulaması, Uİ disiplini açısından önemli bir gelişmedir.¹⁵ Daha önceki kategorilerimizi hatırlamak gerekirse, hem neo-realizm hem de neo-liberalizm, bir fenomen olarak uluslararası ilişkileri ve dünya siyasetini anlama ve ampirik olarak incelemeyi amaçlayan teorilerdir. Aynı zamanda bu teoriler, pozitivist bir epistemolojiye dayanan problem çözme odaklı yaklaşımlardır; çünkü açıklamayı hedefledikleri fenomenin nasıl işlediği ve nasıl daha iyi işleyebileceğinin (Little 1995: 66) ötesinde bir araştırma gündemi sunmamaktadırlar.

Sosyal tahayyüllerini belirttiğimiz çerçeveye koyan neo-realizm ve neo-liberalizme, aralarındaki tartışmaların iyice alevlendiği 1980'lerin özellikle ikinci yarısından başlayarak post-yapısal, feminist ve sosyolojik Uİ teorileri tarafından, pozitivist, Batı-merkezci ve modernist olmaları üzerinden eleştiriler yapılmıştır. (Jarvis 2000: 2-3) Ana akım teorilerin kapitalizm, ulus-devlet, ulusal çıkar¹⁶ ve devlet aklı gibi kavramları olduğu gibi ele aldığını ve çevre, cinsiyet, sınıf, kimlik ve etnisite gibi kavramları ise hiç incelemediğini görürüz. (Smith 1995 2-3, 17) Özellikle de, ekonomi biliminden esinlenerek kurulan Uİ disiplininin, kapitalizm ve onunla ilgili kavramlardan bahsetme konusunda "ilginç bir utangaçlığı" olduğu konusunda hemfikiriz (Halliday 1995: 51). Nasıl modern iktisat teorileri, kapitalizme hem ideolojik bir destek hem de krizleri için çözüm önerileri sunuyorsa (Vasquez 1995: 222), Uİ disiplini de bir yandan belli bir coğrafyada şiddetin tekeline sahip ulus-devletlerin aralarındaki sorunları, belli iktidar ilişkileri lehine, çözmeye çalışmakta bir yandan da meşru olsun olmasın her toprak parçasını devletleştirme-ye uğraşmaktadır.¹⁷

Post-yapısal, feminist ve sosyolojik Uİ teorilerinin 1980'lerde başlattığı post-pozitivist tartışma, ya da üçüncü büyük tartışma, neo-realist ve neo-liberal yaklaşımların oyun teorisinden ödünç aldığı rasyonalite kavramına karşılık refleksivite kavramını öne

¹⁵ Hobden, Waltz'ın ortaya koyduğu neo-realizmin Uİ teorisi içindeki en soyut nokta olduğunu ve Waltz'un uluslararası süreçlerin incelenmesinde herhangi bir iç siyaset etkenini dikkate almadığını yazmaktadır (Hobden 2002: 53). Bu bağlamda Hobden ve Hobson'un derlediği kitap, neo-realizmi zaman fetiş ve dönem merkezli bir teori olarak ele almıştır.

¹⁶ Zalewski ve Enloe (1995: 281) ana akım teorilerin, ulusal çıkar kavramını kimin belirlediğini ve bunun toplumun hangi kesiminin çıkarını temsil ettiğini sorgulamadığını ortaya koymaktadır.

¹⁷ Realizm, bir bakış açısı olmasından öte, ulus-devletlerin dünya üzerindeki tarihsiz, olağan ve nihai siyasi örgütlenmeler olduğunu muntazaman öne çıkaran bir formdur. Jackson ve Rosberg (1982) özellikle Afrika'da çoğu devletin kendi halklarından değil, uluslararası sistemden meşruiyet aldıklarını söyleyerek, aslında Uİ disiplininin devlet egemenliği noktasında oluşturucu gücünü ortaya sermektedir.

çıkarmasıyla başlamıştır. Bu tartışma, Uİ disiplininin ontolojik ve epistemolojik olarak yeniden düşünülmesini içermektedir (Zalewski ve Enloe 1995: 280). Yapılan eleştiriler, özellikle realizmin iddia ettiği gibi “bir devlet adamının omzunun üzerinden bakarak” (Morgenthau 1993: 3-4) uluslararası ilişkileri anlamının mümkün olmadığını, önerilen epistemolojinin ontoloji ile çeliştiğini söylemiştir. (Kratochwil ve Ruggie 1986: 764) Bu çelişkinin sebebi, Arşimetvari bir noktanın olmamasından ötürü, iddia edilen gözlemin mümkün olmadığıdır.¹⁸ Rasyonalitenin tarihsel koşullardan ve dönemlerden bağımsız düşünülemez olduğu ve refleksif olarak ele alınması gerektiğini, bu sebeple tarihsiz ve ilişiksiz gibi yansıtılmasının bilimsel bir tutum oluşturmayacağını göstermişlerdir.¹⁹ Post-pozitivist ve post-yapısalcı yaklaşımlar, sosyolojik Uİ teorisinin bir ayağını oluşturmaktadır ve “teoriye muhalif” yaklaşımlar olarak görülmektedir (Ruggie 1998: 855). Bu yaklaşımlara Max Weber’den etkilenmiş sosyal inşacılık eşlik etmektedir (Hobson 2002b: 63). Sosyolojik Uİ teorilerinin en geniş çaplı katkısı, anarşinin yapısal belirleyiciliğinin yanı sıra, devletlerin de anarşiyi nasıl yorumladığının önemini vurgulamaktadır (Wendt 1992: 391). Sosyal inşacılık, uluslararası ilişkilerin nasıl vukuu bulunduğu, nasıl belirlendiğinin yanı sıra, fikirler ve eyleyicilerin etken olarak alınması gerekliliğinin altını çizerek (Wendt 1999: 12).

Bu tartışma içinde belki de araştırma gündeminin yelpazesi bakımından en renkli olan yaklaşım feminizmdir. Balistik füzelerin fallusa benzemesinin tesadüfi olmamasından (Caldicott 1984: 246), konserve ürünlerin nasıl militarize edildiğine kadar (Enloe 2000), feminizm Uİ teorisine toplumsal cinsiyet bağlamında yeni yaklaşımlar sağlar. Uİ teorisinde, post-yapısal yöntemi temel alan feminist yaklaşımlar daha yaygındır. Feminizmin Uİ çalışmalarına sunduğu araştırma gündemi, uluslararası düzeyde toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumu, savaş-barış, demokrasi-diktatörlük, emek-cinsiyet, yapısal şiddet (Tickner 1995: 187) ve militarizm (Peterson ve Runyan 1993: 158) kavramları üzerinden gelişmektedir. Özellikle feminist literatür, ulusal çıkar ve devlet aklının tarihsel olarak cinsiyet temelli oluşturulduğuna dikkat çeker ve kadınların Uİ teorisinde göz ardı edildikleri noktalarda normalleştirilen olguların vahametinin boyutlarını sorgularlar. Feminist literatürün araştırma gündemine yaptığı katkılara iyi bir örnek Carol Cohn’un 1988’de yaptığı çalışmadır. Cohn, ABD’nin savunma entelektüelleri ile çalıştıktan sonra yazdığı makalede, otuz milyon yerine sadece on beş milyon insanın ölmesiyle sonuçlanan senaryoların özel olarak kurulan dil ve söylem ile nasıl rasyonelleştiğini

¹⁸ Booth (1995: 345) bu argümanın üzerine, sosyal bilimlerin ve özellikle Uİ disiplininin kullandığı, mimariden esinlenen (temellendirme, yerleştirmek gibi) terimlerin aşırı mutlakçı olduğu ve insanın kurduğu toplumun durmadan değiştiği ve kendini ürettiği için kullanılacak kavramların yeniden düşünülmesi gerektiğini söylemiştir.

¹⁹ Özellikle Richard Ashley, *Neorealizmin Sefaleti* (1986) adlı makalesinde, neo-realizmi Yapısalcılık okuluna benzeterek, bilimi tarihsizleştirme ve önermelerin eleştirilemez bir yere konulması sebebiyle eleştirmiştir. Jarvis (2000), Ashley’in eleştirilerine bir yanıt getirmeye ve kendi çapında disiplini “kurtarmaya” çalışmıştır. Hobson (2002a: 5) Uİ teorisinin her ne kadar tarihten beslense de, tarih fobisinin olduğu iddialarını ele almıştır. Bu tartışmaların arasında ve öncesinde, Linklater (1995: 258-259) ve de Buzan ve Little (2002: 200) neo-realizme tarihsel bir analiz önermeye çalışmışlar, fakat belirttiğimiz gibi tarihi kendi tezlerini doğrulamak için kullanılan bir referans alanından öte kullanmamıştır. Benzer bir eğilimi, Marksist bağımlılık okulunun da barındırdığı söylenebilir. Bu eğilimi eleştiren Gill (2002: 159), kapitalizmin kökenlerinin ve hangi dönemlerde dünya sistemi haline gelmiş olduğunu tartışmanın gereksiz olduğunu; çünkü kapitalizmin mevcut durumda artık sosyal ve tarihsel bir gerçeklik olmuş olduğunu yazıyor

çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Peterson (1997: 41) toplumsal cinsiyetin düzenlenmesinin, emperyalist hegemonyanın bir ayağı olduğunu iddia ederek, Cohn'un ortaya koyduğu çalışmayı desteklemektedir. Emperyalist politikaların cinsiyetçi tutumunun yanı sıra, bu politikalara eşlik eden güvenlik söyleminin de içindeki öğeler önemlidir. Tickner (1995: 177-194) devletin güvenlik anlayışının, bireylerin nükleer caydırıcılık adı altında tehdit altında yaşamasıyla eş tutulduğu Soğuk Savaş yıllarından bahseder, modern orduların çevreye verdiği inanılmaz zararı hatırlatır ve güvenlik kavramının çevreyi de koruyacak, bir yandan da fiziksel ve yapısal şiddeti ortadan kaldıracak bir şekilde tahayyül edilmesini savunur. Feminizmin, Uİ teorisinin anlatmaya çalıştığı fenomene dair gereksiz gördüğü noktaların ne kadar önemli olduğunu, geniş bir yelpaze içersinden, farklı ve tarihsel olarak örneklendirerek anlatma konusunda başarılı olduğu söylenebilir.

Post-yapısal ve feminist literatür, Uİ disiplini içersinde kesinlikle eleştirel bir konumdadır. Fakat eleştirel düşüncenin siyasal eylem ile birlikte olduğunu savunmaları, bir açıdan da reddettikleri tarihsel özgürleşmeyi önermez. Ama disiplinin nasıl oluşturulduğu ve Uİ literatürünün tarih yazımı hakkındaki kapsamlı açıklamaları, teorinin okuyucuları ve büyük ölçüde insanlığı hapsedtiği yerden kurtarmaktadır.²⁰ Bu katkıdan dolayı, post-pozitivist tartışmanın muhalif teorilerinin Uİ disiplininin oluşumunda normalleştirilen tahakküm süreçlerini iyi analiz etme başarısı yadsınamaz. Benzer bir önermeyi Weber'in sosyolojisinden etkilenen Uİ teorisi için söylemek mümkün değildir. Neo-realizm bu yaklaşımın yöntemini kendi kavramlarını "yeniden doğrulamak" için kullanmak eğilimindedir. Özellikle realizmin, devletlerin uluslararası arenada daha fazla iktidar sahibi olmak için mücadele verdiklerine dair en temel önermesi, buradaki iktidarın yarattığı yıkım ve temsil ettiği siyasal bloğu sorunsallaştırmadan, bir kavram olarak iktidar ve gücün nasıl daha "iyi incelenebileceği" bağlamında ele alınmaktadır. (Guzzini 2005: 495 ve Hopf 1998: 172) Sosyolojik Uİ teorileri ile benzer bir epistemolojiye sahip olduğundan, post-yapısal ve feminist teori de paralel bir "yeniden doğrulama" için kullanılmaya yatkındır. Marjinal grupların ele alınmasında oldukça ilerici bir rol üstlense de, özgürleşme tasarılarını tahakküme gidebildiği için ret ettiğinden ötürü, teorik nihilizm ve eylemsizliğe de yatkın bir yaklaşımdır. Bu eğilim elbette yazarın oryantasyonu ile de çok yakından ilişkilidir. Bu nedenle, epistemolojik olarak böyle bir doğrulama eğilimine sahip olmayan ve ontolojik olarak karşı-hegemonya duruşuna sahip olmayanları barındırmayacak bir teorisin, Uİ disiplini için öne sürülmesi elzemdir.

Yeni Bir Uluslararası İlişkiler Disiplini için Marksizmin Önemi ve Neo-Gramscian Teori

"Sosyal bilimlerin ağırlıklı olarak toplumu kontrol etme sanatı olarak geliştiği bir yüzyıldan sonra, insanlığı şu anda uçuruma sürüklemekte olan sermaye güçlerinin kontrolünü nasıl kazanacağımıza dair yeni bir bakış açısı geliştirmemiz gerekmektedir." (Pijl 2006: 380)

²⁰ Campbell (1998: 15) Soğuk Savaşın bittiğini söylemenin, Soğuk Savaş'ın ne olduğunu bildiğimizi varsaydığını söylemek olduğunu söyler. Bu bağlamda güvenlik söyleminin, Soğuk Savaş öncesi ve sonrası, birbiriyle benzer şekilde ABD örneğinde nasıl tekrarlandığını gösterir. Bu çalışması sonucunda, güvenlik üzerinden iktidarın kurulması, söylem ve etkisinin tarihsel olarak sekteye uğramasına rağmen benzer vatandaşlık kalıplarının üzerine oturduğunu göstermesi, birçok Soğuk Savaş tarih yazımının karşıt ikililikler yaratarak (Doğu - Batı, Sosyalizm - Kapitalizm, ABD - SSCB gibi) anlatmaya çalıştığı dönemi çok başarılı bir şekilde incelemektedir.

Bir komplo sonucu öldürülen Julius Caesar'ın cenazesinde Marcus Antonius, Roma halkını Caesar'ın katillerine karşı ayaklanmaya iten konuşmasına şu sözlerle başlar: "Dostlar, Romalılar, yurttaşlar, beni dinleyin: Ben Caesar'ı övmeye değil, gömmeye geldim!" Benzer bir şekilde, 1980'lerden itibaren Sovyetler Birliği'nin hızlı bir çöküş sürecine girmesi ve Marksist teorinin ve sınıf mücadelelerinin "gözden düşmesi" karşısında, Marksist teorinin belli bir türünün övülmeden gömülmesi ve başka bir türünün doğuşunun kutlanması gerekmektedir. Marksizmin eleştirilerek gömülmesi gereken türü, özne karşısında yapıya ve siyasal, hukuksal ve kültürel üst yapı karşısında ekonomik altyapıya üstünlük tanıyan Marksizmin ortodoks, kaba ve dogmatik okunuşudur. Özne ve nesne ile alt yapı ve üst yapı arasındaki diyalektik ilişkiyi başarıyla kavrayan tarihsel materyalizmin neo-Gramscian yorumunun doğuşu ise genel olarak sosyal bilimler için ve özel olarak Uİ disiplini için kutlanması gereken bir olgudur.

Neo-Gramscian okulun Uİ disiplini için taşıdığı önemi tartışabilmek için Marksist teorinin sosyal bilimlerde halen süren ironik durumu değerlendirilmelidir. Bir yandan, "Komünist Parti Manifestosu"nun yayınlanmasından itibaren sosyal bilimlerin üzerinde bir hayalet dolaşmaktadır, Marksizmin hayaleti. Kendilerini Marksist olarak adlandıran Gramsci, Polanyi, Althusser ya da Poulantzas gibi çığır açıcı düşünürlerden; bir zamanlar Marksist olan, daha sonra kendi siyasal teorilerini Marksist teorinin eleştirisi üzerinden kuran Frankfurt Okulu düşünürlerine ve Derrida'ya ve de Marksist olmayıp siyasal düşüncelerindeki Marksist etkinin derin olduğu Weber, Habermas, Foucault, Carr, Niebuhr ve Manheim gibi düşünürlere kadar, Marksizmin hayaleti sosyal bilimlerin ve felsefenin üzerinde dolaşmaya devam etmektedir. Diğer taraftan, Marksist teori sosyal bilimlerin etkin birçok okulu tarafından (i) yanlışlanamayan, dolayısıyla bilimsel olmayan bir teori,²¹ (ii) tarihin erekbilimsel bir okunuşu (amacı olan bir tarih), (iii) "emeğin" insan doğasının özü olarak okunduğu özcü bir bakış açısı, (iv) totaliter bir modernist proje ve (v) toplumun her yönünü açıklama kabiliyet ve istediğinde olan bir büyükanlatı olarak geçersiz ilan edilmiştir. Bunlar, her ne kadar tartışmaya açık kalsalar da, Marksizmin kendisini değerlendiren göz önünde tutması gereken teorik olarak geçerli eleştirilerdir. Yine de bu durum, Marksist bakış açısının en temel mirası olarak tarihsel materyalist bakış açısının bugün sosyal bilimler için bir önemi kalmadığını göstermez. Diğer bir deyişle, Marksizm yalnızca çelişkileri ve hatalarına rağmen kapitalizm üzerine yararlı değerlendirmeler sunan bir bakış açısı değildir; o aynı zamanda, sosyal dünyayı anlama, açıklama ve dönüştürme gücüne sahip devrimci bir bakış açısı (tarihin maddeci okunuşu) sunan bir teoridir.

Marksizmin tarihsel materyalist bakış açısının Uİ disiplininden dışlanması söz konusu disiplin için iki önemli sonucu olmuştur. Bir yandan, Uİ teorileri kapitalizm ve onun yapıcı ve yıkıcı gücü konusunda derin bir sessizliğe gömülmüştür. Diğer yandan, genel olarak uluslararası ilişkiler ve özel olarak Soğuk Savaş, sosyo-ekonomik değil stratejik çıkarların çatışması ve çakışması üzerinden okunmuştur. Halliday, Marksist teorinin Uİ disiplini içindeki bu marjinal konumunun iki temel kaynaktan çıktığını savunur (Halliday 1994). Birinci kaynak, Uİ disiplinin Marksist teorinin yerleşmiş bir konuma sahip olmadığı Anglo-Amerikan gelenekten gelen bir sosyal bilim olmasıdır.²² İkinci kaynak, Marksist teorinin kendisinin Uİ disipline kapsamlı bir katkıda bulunamayışıdır.

²¹ Bu eleştiri, Karl Popper'a aittir.

²² Uİ disiplinin bir Amerikan sosyal bilimi olmasının neden ve sonuçlarını inceleyen Hoffman'ın (1994) *Bir Amerikan Sosyal Bilimi: Uluslararası İlişkiler* makalesi bu konuda aydınlatıcı niteliktedir.

Daha önce, emperyalizm teorisi, bağımlılık modelleri ve Wallerstein'ın dünya sistemi teorisi, Marksizmin Uİ disiplinindeki tezahürleri olarak yorumlanmıştı (Galtung 1971, Magdoff 1971, Wallerstein 1974). Ancak bu teoriler, Marksizmin eleştirel potansiyelini yalnızca Kuzey - Güney ilişkilerinin ve emperyalizmin bir analizine indirgemiş ve küresel iktidar ilişkilerini, ekonomik ve tarihsel belirlenimci bir açıdan değerlendirmişti. Bu bağlamda, devlet aygıtını hangi sınıfın kontrol ettiği önemli bir soru olmakla birlikte, araştırma gündemini belirleyen tek soru değildir. İşte, neo-Gramscian okulun Uİ disiplini için önemi, Marksist teorinin tarihsel materyalist bakış açısının uluslararası ilişkileri anlamak, açıklamak ve dönüştürmek için Uİ disiplinine taşınmasıdır.²³ Gramsci'nin iktidar ve hegemonya kavramlarını Uİ disiplinine taşıyan neo-Gramscian Uİ teorisi, siyasal, kültürel ve ideolojik üst yapı ile ekonomik alt yapı arasındaki diyalektik ilişkiyi vurgulamış ve yapının belirlenimciliği karşısında öznenin dönüştürme gücünü kabul etmiştir.

Ana akım teoriler küresel iktidarı, ekonomik ve askeri verilere indirgeyip ampirik olarak ölçme ve sıralama uğraşısına girişirken, Gramsci'nin iktidar kavramı, güç (zor) ile rızanın bir birleşimidir. Bu bakış açısında iktidar, maddi ve yapısal olduğu kadar normatif²⁴ ve davranışsal boyutlarıyla ele alınmaktadır. Benzer bir şekilde, ana akım teoriler uluslararası sistemde güçlü bir devletin bulunmasını hegemonik iktidarın oluşumu için yeterli görürken Marx ve Machiavelli'nin iktidar kavramlarının bir birleşimi olarak yorumlanabilecek Gramsci'nin hegemonya kavramı, iktidarın yeniden üretilmesinde maddi olduğu kadar ideolojik öğelerin altını çizer. Örneğin, Gramscian iktidar kavramını, ulusal alandan küresel alana taşıyan Cox'un sosyal güçler üzerine geliştirdiği teori, maddi güçler, ideolojiler ve kurumlar arasındaki uyumun nasıl oluştuğu ve nasıl bozulduğunu incelemektedir²⁵ (Cox 1986). Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmasının uluslararası ilişkilere taşınması ile birlikte küresel kapitalist ekonominin gelişiminin tarihsel bir analizi yapılabilmiştir.²⁶ Daha önceki ekonomi politik analiz denemeleri, hep kapitalizmin iktisadi krizlerini açıklamak ve dünya siyasetine etkisini anlamak üzerinedir.²⁷ Örneğin, 1970'lerden başlayıp 1980'lerin sonuna kadar devam eden ekonomik krizler hakkında yazılanlar ilginç bir şekilde, Brezilya, Venezüella, Arjantin gibi ülkelerin darbeci hükümetlerinden sadece "planlamacılar" veya "karar vericiler" olarak bahseder (Zini Jr 1989, Huhne 1989, Hahn 1989). Mali krizlerin sebep olduğu sorunlardan etkilenen kesimler olarak sadece finans sektörü ele alınır, işçi sınıfının ya da köylülerin duru-

²³ Neo-Gramscian Uİ teorilerini temsil eden temel çalışmalar şunlardır: Halliday 1994, Cox 1986, Gill ve Law 1993.

²⁴ Cutler (2002: 181) uluslararası hukukun, tarihsel materyalist bir açıdan anlaşılıp, eylem alanı haline getirilmesini önermektedir. Neo-Gramscian teoriler, incelediği fenomenin hem tarihsel olarak ortaya çıkmasını ve hegemonya sağlamasını, hem de bu yapı içerisinde karşı-hegemonik mücadelenin ve praksisin olasılığını daima ele almaktadır.

²⁵ Benzer bir şekilde Gill ve Law, Gramsci'nin "tarihsel blok" kavramını kullanarak küresel hegemonyanın değişim koşullarını araştırmış ve bir karşı-hegemonyanın ya da hegemonik olmayan bir dünya sisteminin oluşma olanaklarını tartışmışlardır. (Gill ve Law 1993) Benzer bir çalışma için bakınız: Pijl 2006.

²⁶ Neo-Gramscian teoriler üzerine düşünmesi gereken bir diğer önemli not, ana akım teorilerin insan doğası ve kurumlar üzerine yaptığı tartışmaları Hobbes, Kant ve Grotious'un siyasi düşünceleri üzerinden tartışmasına karşılık; neo-Gramscian teorilerin, insan doğası ve kurumların doğuş ve değişim süreçlerini vurgulayan Vico'nun siyasi felsefesini öne çıkarmasıdır.

²⁷ Strange (1995: 154) özellikle uluslararası ekonomi politik çalışmalarının, dönüm noktası olayların akıbeti sonucu ivme kazandığını söylemektedir.

munu anlamak gereksizdir. Hatta Afrika ülkelerinin 1980'lerdeki durumunu, Latin Amerika'daki ülkelerle karşılaştıran Greene, Afrika ülkelerinin borçlarının diğer devletlere, Latin Amerika ülkelerinin ise finansal örgütlere olduğu için, Afrika'daki borçların uluslararası finans sektörü için tehdit oluşturmadığını söyler (Greene 1989:104). Daima türevsel etkenler olarak değerlendirilen, gelişmekte olan ülkeler diye tanımlanan toplumlara salık verilen neoliberal kurtuluş önlemlerinin (Nicolaides 1989: 161), son otuz sene- dir dünyaya getirdiği sefalet ile öne sürdüğü teorinin sefaleti paraleldir. Bu (teorik) sefaleti önleyecek tarihsel analiz, ancak ve ancak tarihsel bir kurtuluşun da müjdecisi olabilecek bir bakış açısından çıkar.

Kapitalist Modern Dünyanın Bir Hastalığı Üzerinden Bir Disiplinin Sefaleti ve “Bütün Kıtalarda Afrika Hariç”

Rasyonalist ve pozitivist paradigmanın içinden çıkan realizm ve liberalizm ve de bunların “neo” çeşitlemeleri, farklı teorilerin geliştirdiği bütün yıkıcı eleştirilere rağmen, Uİ disiplininin ana akım teorileri olarak kalmaya devam etmektedir. Bu teorilerin uluslararası ilişkileri açıklama kapasitelerinin darlığına rağmen disiplin içinde süren merkezi konumları, acıklı bir çelişkidir. Uİ disiplinindeki bu çelişkinin temel nedeni, bilgi ile iktidar arasındaki ilişkide gizlidir. İktidarın güç ile rızanın bir birleşimi olarak okunduğu neo-Gramscist bakış açısı üzerinden değerlendirildiğinde, ana akım teorilerin kontrolünde gelişen Uİ disiplini, politik, ekonomik ve kültürel iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.²⁸ Uİ disiplininin iktidar ilişkileri üzerinde oynadığı bu rolün önemi, onun, ana akım teorilerinin araştırma gündemleri incelendiğinde belirginleşmektedir. Söz konusu teoriler, belli araştırma konularını “kutsal”, diğerlerini disiplin dışı ilan ederken aynı zamanda belli iktidar ilişkilerinin meşrulaştırılmasına katkıda bulunmaktadır. Örneğin, modern kapitalist çağın en can alıcı konularından küresel yoksulluk ve küresel ısınma gibi araştırma gündemleri ve bir araştırma alanı olarak bütün Afrika kıtası, Uİ disiplinin ilgi alanı dışında kalmaktadır. Mevcut iktidar ilişkilerinin yararına bilgi üretmeyen bir Uİ disiplinin bu dışlanan ve insanlık için büyük öneme sahip araştırma gündem ve alanlarını anlama, açıklama ve dönüştürme gücü göz önüne alındığında, yeni bir Uİ disiplinine duyulan ihtiyacın önemi anlaşılır. Bugün, Uİ disiplininin modern çağın en önemli küresel salgınlarından biri olan HIV/AIDS hastalığı karşısında takındığı ilgisiz tavır, onun içinde bulunduğu durumu yeniden değerlendirmemiz için bize önemli olanaklar vermektedir.

Uİ literatüründe HIV/AIDS çalışmaları, salgının küresel niteliğine rağmen, marjinal durumdadır. Caroline Thomas'ın sözleriyle, “*hastalık, bölgesel devlet sınırlarını hiçe sayan ulus – ötesi bir fenomendir; ancak o, Uluslararası İlişkiler disiplininde nadiren tartışılmaktadır.*”²⁹ Gerçekten de, HIV/AIDS salgının bugün itibarıyla ulaştığı boyut yıkıcıdır. UNAIDS ve AVERT'in söz konusu salgın üzerine elde ettiği verilere göre, her gün 14.000 insan hastalığa yakalanırken 8.000 insan salgın yüzünden hayatını kaybetmektedir.³⁰ Hükümetlerin, uluslararası kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının bütün

²⁸ Richard Ashley, realizmi kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet olarak tanımlamıştı. (Ashley 1986) Benzer bir şekilde, Steve Smith, Uİ disiplinin 11 Eylül'le simgeleşen “yeni dünya düzeni”nin kurulmasında suç ortağı olduğunu ilan etmiştir. (Smith 2004)

²⁹ Caroline Thomas, “On the Health of International Relations and the International Relations of Health”, *Review International Studies* 15, 1989, p. 273.

³⁰ Bakınız: AIDS Epidemic Update: Special Report on HIV/AIDS (December 2006), by UNAIDS and WHO, alındığı tarih Şubat 2010,

çabalarına rağmen, dünya bu küresel kriz karşısında başarısızlığa uğramıştır. 1981'den beri HIV/AIDS hastalığından ölen insanların sayısı, 25 milyonu geçmiştir ve HIV hastalığıyla yaşayan insanların sayısı, 1990'da 8 milyondan bugün 33,4 milyona ulaşmıştır. Elde edilen veriler, bu sayının hızla arttığını göstermektedir. HIV/AIDS hastalığına bağlı olarak, 2008 için hesaplanan ölüm sayısı 2 milyondur ve bu sayının 280.000'ini çocuk ölümleri oluşturmaktadır. Salgının insanlık için yarattığı bütün yıkıcılığına rağmen, sosyal bilimlerde HIV/AIDS hastalığı konusunda trajik bir ironi yaşanmaktadır. Hastalığın yalnızca tıbbi yönlerine odaklanan AIDS araştırmacıları herhangi bir makro analize başvurma ihtiyacı duymazken böyle bir analizi sunabilecek UI disiplini, salgın konusunda kısıtlı çalışmalar üretmiştir. Bir yandan, içinde üstü kapalı bir yüksek/önemli ve düşük/önemsiz siyaset ayrımını barındıran realist ve neo-realist teoriler, açıkça salgını çalışmamayı tercih etmektedir. Diğer taraftan, salgın konusunda kültürel bir perspektif benimseyen liberal teori ise herhangi bir toplumun "riskli" cinsel davranışa yol açan dini ve kültürel özelliklerini anlama ve uluslararası kurumlar yoluyla eğitime odaklanarak dönüştürme peşindedir. Eldeki veriler göz önünde bulundurulduğunda, liberal teorinin salgın için geliştirdiği ve uluslararası kurumlara benimsettiği kültürel perspektifin salgını anlamak ve ona yanıt vermek konusunda başarısız olduğu ortadadır. Hastalığın küresel kapitalist ekonomi ve onun en somut sonucu olarak küresel yoksulluk ile ilişkisini ortaya koyacak bütünsel (wholistic) ve eleştirel bir makro analiz acilen ihtiyaç vardır. Gerçekten de, UNAIDS ve Dünya Sağlık Örgütü'nün yenilenmiş en son verilerine göre, her gün HIV hastalığına yakalanan 14.000 insanın %90'ı düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır. "Gelişmekte" olan ülkelerde, AIDS ilaçlarına ihtiyaç duyan 7.1 milyon insanın yalnızca %28'i bu ilaçlara erişebilmektedir. Afrika kıtası (özellikle Sahra çölünün güney bölgesi), salgından en kötü etkilenmiş bölgedir. Bölge, dünya nüfusunun sadece %10'unu oluştururken, HIV hastalığı ile yaşamakta olan insanların %63'üne ev sahipliği yapmaktadır. Söz konusu bölge, hastalığa bağlı 14 milyon yetimi ve 22.4 milyon HIV hastasını barındırmaktadır. AVERT'in verilerinden çıkan aşağıdaki tablo, hem HIV/AIDS salgınının küresel eğilimini hem de Afrika kıtasının içine iyice çekildiği felaketin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

HIV/AIDS Hastası Sayısının Karşılaştırması³¹

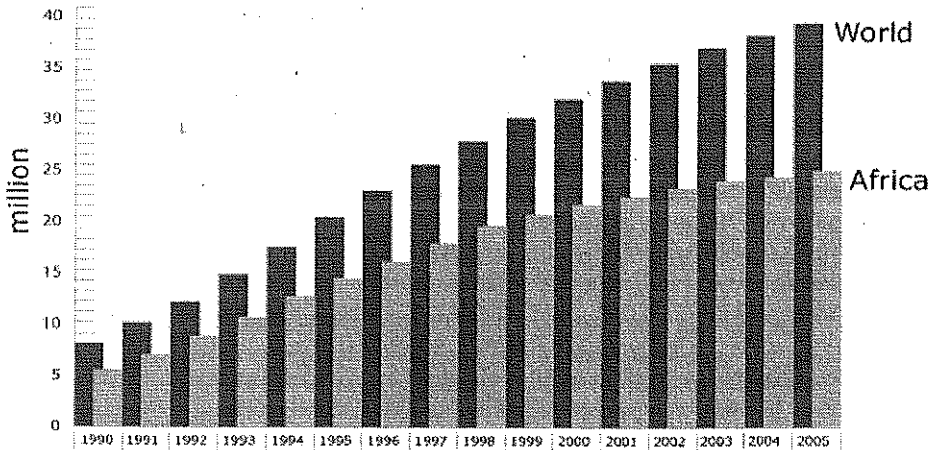
HIV/AIDS salgınının analiz ve çözümünde, liberal teorinin bireyin davranışına ve toplumun kültürel yapısına odaklanan psikolojik ve kültürel yaklaşımının somut bir manifestosu, 1998'de oluşturulan UNAIDS/UNESCO birleşik programı "HIV/AIDS'in Önlenmesi ve Tedavisine Yönelik Kültürel Bir Bakış Açısı"dır. Yukarıda da değinildiği gibi, söz konusu bakış açısı, eğitime ve tıbbi önlemlere odaklanarak, salgını çevreleyen kültürel faktörleri anlamak ve bunları salgına karşı savaşmak için kullanılmaktadır. Ancak söz konusu bakış açısı, liberal teori içindeki başka bir hegemonik bakış açısıyla çelişerek, ölü doğmuştur. Neo-liberal ekonomi politikaları, başka tür kurumlarla "yardım etmeye" çalıştığı "gelişmekte" ya da "gelişmemiş" ülkelerin içinde bulunduğu kısır döngünün (iflas etmiş ekonominin, bitmeyen borç döngüsünün ve çalışmayan bir sağlık sisteminin) bizzat mimarıdır. Dünya Bankası gibi temel uluslararası kurumlar, işledikleri suçun üstünü örtmeye çalışmaktadır: "*Dünya Bankası'nın Brezilya ve Hindistan gibi*

http://www.unaids.org/en/HIV_data/epi2006/default.asp Ayrıca bakınız: Averting HIV/AIDS, alındığı tarih Şubat 2010, <http://www.avert.org/worldstats.htm>

³¹ Worldwide HIV and AIDS Statistics, by AVERT, alındığı tarih Şubat 2010, <http://www.avert.org/worldstats.htm>

ülkelerde AIDS çalışmalarına artan oranlarda para yatırmada ironik bir durum vardır; çünkü bankanın kendi politikaları, HIV'nin yayılmasının engellenmesine yardım edecek sağlık sistemlerini zayıflatmıştır” (Altman 1999). Afrika'daki sağlık sistemlerini araştıran Meredith Turshen de aynı noktaya dikkat çekmektedir: “Afrika'daki sağlık sisteminin hiçbir parçası neo-liberal ekonomi reformlarından kamusal ilaç sektörü kadar kötü etkilenmemiştir.” (Turshen 2001: 198) Salgının anlaşılıp engellenmesi için gereken, hastalığın tıbbi ve kültürel olduğu kadar sosyo-ekonomik yönlerini de hem ulusal hem de küresel alanlarda analiz etmektir. Bu anlamda, sosyal bilimlerde küresel ekonomi – politğin dinamikleri üzerinden HIV/AIDS salgınının doğuş ve yayılışını anlamaya çalışan küreselleşme bakış açısı not edilmelidir. Söz konusu bakış açısı, marjinal konumunu sürdürse de, salgının anlaşılması noktasında şimdiden önemli katkılarda bulunmuştur. Örneğin, Dennis Altman HIV/AIDS salgınının küreselleşme sürecinin eğilimlerini hem yansıttığını hem de güçlendirdiğini savunmaktadır (Altman 1999). A. J. Fortin, HIV/AIDS salgını ile uluslararası kurumların hastalığa yanıtı ve dünya düzeni arasındaki ilişkiyi çalışmıştır (Fortin 1988). Benzer bir şekilde, O'Neil salgınla küreselleşme sürecini birbirine bağlamıştır (O'Neil 1990). Kısaca, küresel ekonomik perspektif, kentleşme ve nüfus değişimlerinin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan “kalkınma” güçlerinin ve nüfus hareketlerinin salgınla ilişkisini ortaya koymuştur. Gerçekten de salgın, büyük nüfus hareketlerini takip etmektedir (Altman 1999: 564). Küresel ekonomik sistemin yerle bir ettiği ülkelere salgın konusunda “yardım etmeye” çalışan uluslararası örgütler ve sivil toplum örgütleri, benimsedikleri kültürel bakış açısı üzerinden, aynı zamanda, cinsellik ve cinsel kimlikler üzerine, bilimsel verilerle desteklenen, Batılı bir söylemi dayatmakta, yaymakta ve evrenselleştirmektedir. Neo-liberal politikalarla gittikçe büyüyen ilaç firmalarının kar amaçlı fiyat politikalarının yanında, uluslararası insan ve uyuşturucu ticaretinin artması ve hızlı kalkınmaya yönelik politikalar da salgının yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. HIV/AIDS salgını ile yoksulluk arasındaki birbirini tetikleyen ilişkide, yoksulluk salgının ortaya çıkıp yayılmasını sağlarken salgın da yoksulluğun yayılışını beslemektedir. Yoksulluk ile salgın arasındaki bu kısır döngünün içine düşmüş toplumlar, açık bir şekilde görülen bir felakete doğru yürümektedir. Bütün bu sebeplerden ötürü, HIV/AIDS salgını küreselleşmenin hem bir sonucu hem de bir nedenidir.

Tablo: 1990'dan 2005'e Afrika ve Dünyada

Türkiye Bunun Neresinde?

Dünya çapındaki tartışmaların içinde Türkiye'nin yeri neresidir peki? Örneğin, AIDS sadece seks işçisi kadınların Türkiye'ye taşıdığı bir hastalık mı? Ya da, Afrika'nın çözülmüş devletlerinin baş edemediği korsanları "etkisiz hale getirmek", 'milli gurur kaynağı' Silahlı Kuvvetlere uluslararası siyasette edinilecek yeni güvenlik nişanları mı? Ayrılıkçı gerillaların sınır ihlallerini durdurabilmek için, acaba başka hangi ülkeler akarsulara bent vurmaya planlıyor? Doğalgaz ve petrol hatlarının geçtiği ve güvenlik sağlanmadığı için çevreyi kirlettiği topraklardaki insanlar, sınırlı kaynakların tek elde toplanmadan hakkaniyetle dağıtıldığını ne zaman görecekler? İlk bakışta bu sorular Uİ teorisi ile ilgisi olmadığı gibi bir hissiyat uyandırabiliyorsa eğer, kendi rızamızla tarihsel sömürü ve olağanlaştırma süreçlerini içselleştirmişiz demektir. Çünkü tüm bu soruların yanıtları, Türkiye'de Uİ disiplini içersinde işlenmeyen, gizli bırakılan ve 'milli çıkar', 'kalkınma' ve 'devlet aklı' gibi yerlerde saklı bırakılan yerlerde saklıdır. Özellikle kalkınma projeleri adı altında yapılan birçok hamlenin sorgulanamaz olması, çok önemli sorunlar yaratmaktadır.

Doğu Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye seks işçisi olarak çalışmaya gelen insanlar gibi, otobüslere doluşup Türkiye'den bu ülkelere giden insanlar, Uİ fenomenini anlamakta gereksiz, alakasız ya da türevsel bir mesele midir? Kapitalist seks piyasasından, Türkiye'deki toplumsal cinsiyet tezahürlerine kadar sosyal olgunun birçok alanında vukuu bulan bu olayı Uİ disiplini inceleyememek kadar sosyal bilimlerden ayrıcalıklı mıdır? İnsan ve organ kaçakçılığının, seks ve uyuturu turizmi ile birbirine karıştığı bu bulanık hatların, korunan kollanan ve 'meşru' piyasalar olmasının karşısında, Uİ açısından olması gerekeni söyleyebilmelidir; bu niyaz hem sosyal bilimler hem de toplumsal meselelerin ele alınması itibarıyla mühimdir. Daha önceden görmezden gelinen birçok konunun Türkiye dışında değil, tam da içinde ve üzerinde ilerlediğine meselelerin incelenmesinde Uİ disiplinin payının az olması çarpıcı bir örnek olarak durmaktadır. Avrupa Birliği'nin Derinleşmesi ve Genişlemesi, yeni muktesabatın geliştirilmesi gibi 'yüksek' siyaset konularıyla ilgili, neoliberal çağın bir dayatması olarak akademiye çevrelemiş piyasanın talepleri doğrultusunda Uİ çalışmaları tam sürat devam etmektedir. Fakat, üretilen bilginin Türkiye ve diğer devletler arasında kurulan tarihsel kapitalist blok bağlamında bir hegemonyanın rıza süreçlerini aydınlatmaktan ötesi beklenemez. Zaten, devletlerin güç kullanımı dair Uİ disiplini 'kraldan daha kralcıdır'.

Aynı şekilde, Türkiye'de kamuoyunu çok meşgul eden bir korsan ve fidye meselesi vardır. Kaçırılan ve zarar görenin "bizden" biri olduğu günden beri, Türkiye gündemi Somali'de devletin olmamasını sorgulamayı bırakmış, tabir-i caizse, bahriyeli leventlerinden medet ummaya başlamıştı. Operasyona çıkan gemiler Somalili korsanları etkisizleştirirken, bir yandan da Somali'deki insanların bu dünyada ne kadar "etkisiz" elemanlar olduğunu pekiştiriyordu. Milli çıkarı, kendi vatandaşlarının hayatlarını kurtarmaya eşitlediği andan beri, Somali'deki insanlar Türkiye'deki Uİ ve diplomasi anlayışı içinde yok oluyordu. Bu yok oluş, elbette ki, temellerini ulusal kazanç ve devlet aklının kim tarafından formüle edilebildiği ile çok alakalıdır. Çünkü kimse neden Somali açıklarında fidye için Türkiye'den insanların kaçırıldığını sormuyordu. Türkiye'nin ticaret gemileri ve filosunun çalışanları, Türkiye'yi kıldırılan neferlerdi ve kıllarına zarar gelmesi, tüm Türkiye'nin zarar görmesiyle eş değerdirdi. Kapitalist kalkınma ve ulusal çıkarın, fidye için kaçırılan denizcilerin bünyesinde birleştiği an, Uİ anlayışının insaniyete dair iflasıdır. Somali'de devlet olmadığını görememek bir bakış açısı değil aynı zamanda bir umursama meselesidir, çünkü Somali 'özgür dünyanın özgür tüccarlarına' engel olduğu vakit, o

da engel olduğu konu itibariyle, bir Uİ konusu olabilmıştır. Türkiye’de kamuoyu da, devlet aklı da bu genel Uİ bakışından öte bir önermeyi hiç tartışmaya koymamaktadır. Açıkçası, Uİ desturlarını, bu meseleyi inceleyen bizlerden kat ve kat hızlı ve de “olumlu” yönde pekiştirmiş bir toplumun içersinde, Uİ gibi bir sosyal bilimle uğraşmak umutsuz bir vaka gibi gözüküyor. Hem de, komşu devletlerle su sorunu yaşayan bir ülkenin, kalkınma güdüsünü çoktan bir kenara ittiği bir bölgesinde, artık tamamen güvenliği sağlayabilmek için Hakkari’de barajlar yaptığı bir dönemde, anaakım Uİ teorileri ile uğraşmak ironik bir hal alıyor.

Sosyal bilimlerin incelediği konu itibariyle ‘kader’ ve ya ‘cilveyle’ işi olmaz, fakat burjuva sosyal bilimlerinin, tarihsiz, ilişiksiz ve önemsiz kalıcı yöntemlerine karşı sistematik, tarih temelli ve karşı-hegemonik açıklamaların en çok ihtiyaç duyulduğu bir çağın içindeyiz. Bu çalışmamızda, bu gerekliliğe dair bir adım atmaya çalıştık ve Uİ disiplini ele aldık. Onun araştırma gündemini sorguladık ve Türkiye’yi kısaca tartıştık. Özellikle genel Uİ literatürü bağlamında, kapsayıcı bir kaynakça da sunduğumuzu düşünüyoruz. Militarizm, çevre ve kalkınma söylemine dair yapılacak disiplinler arası çalışmalar bağlamında, Uİ literatürü önemlidir. Uİ disiplininin ne olmuş/olduğu değil, nasıl eleştirisinin yapılabileceği de politik temelli sosyal bilimler yaratabilmenin bir hedefidir. Gramsci’nin öne sürdüğü karşı-hegemonya mücadelesi bakımından, Uİ disiplini oldukça az değinilmiş ve bir o kadar da önemli bir alanı temsil etmektedir. Analitik araçlarımızı yeniden kurguladığımız bu disiplinde, tarihsiz, soyut ve statükocu açıklamalardan uzak kalabilmeyi umuyoruz.

Kaynakça:

- Altman, Dennis. (1999) Globalization, Political Economy, and HIV/AIDS, *Theory and Society* Dergisi, Sayı: 28, 4, s. 574-584.
- Angell, Norman (1913) *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power to National Advantage*, Cosimo Classics, Londra. (1933’te yazarın yeniden düzenlediği basım)
- Ashley, Richard K. (1986) “The Poverty of Neorealism”, *Neorealism and Its Critics* içinde der: Robert O. Keohane, Columbia University Press, New York.
- Averting HIV/AIDS, Erişim: (27 Aralık 2009) [<http://www.avert.org/worldstats.htm>].
- Brown, Chris (1995) “International Political Theory and the Idea of World Community”, *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Booth, Ken (1995) “Dare not to Know: International Relations Theory versus the Future”, *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Buzan, Barry ve Richard Little (2002) “International systems in world history: remaking the study of international relations” *Historical Sociology of International Relations* içinde der: Stephen Hobden ve John M. Hobson, Cambridge University Press, Cambridge.
- Caldicott, Helen (1984) *Missile Envy: The Arms Race and Nuclear War*, William Morrow, New York.
- Campbell, David (1998) *Writing Security: Unites States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Carr, Edward Hallet (1942) *Conditions of Peace*, Kessinger Publishing, Londra.
- Carr, Edward Hallet (1945) *Nationalism and After*, Second Edition, Macmillan & Co., Londra
- Carr, Edward Hallet (1939) *The Twenty Years’ Crisis (1919 – 1939): An Introduction to the Study of International Relations*, Palgrave, New York.
- Cohn, Carol (1998) “Sex and Death in the Rational World of Defense Intellectuals”, *Signs* Dergisi, Sayı: 14, 4, s. 687-718

- Cox, Michael (2001) "Introduction", *Twenty Years Crisis (1919 – 1939)* içinde der: E. H. Carr, Palgrave, New York.
- Cox, Robert (1986) "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations", *Neorealism and Its Critics* içinde der: Robert O. Keohane, Columbia University Press, New York.
- Cutler, Claire A. (2002) "Critical historical materialism and international law: imagining international law as praxis", *Historical Sociology of International Relations* içinde der: Stephen Hobden ve John M. Hobson, Cambridge University Press, Cambridge.
- Doyle, Micheal (1983) "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs* Dergisi, Sayı: 12, 3, s. 205-235
- Elshtain, Jean Bethke (1995) "International Politics and Political Theory", *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Engels, Frederick (1880) *Socialism: Utopian and Scientific*, Selected Works Vol. 3 içinde, çev: Edward Aveling, Progress Publishers, New York.
- Enloe, Cythia (2000) *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, University of California Press, California.
- Fortin, Alfred. J. (1988) "AIDS and the Third World: The Politics of International Discourse", *XIV World Congress of the International Political Science Association*, s. 22.
- Galtung, Johan (1971) "A Structural Theory of Imperialism, Journal of Peace", *Research Dergisi*, Sayı: 8, 2, s. 81-117.
- Gill, Stephen ve David Law, "Global Hegemony and the Structural Power in Capital", *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, içinde der: Stephen Gill Cambridge University Press, Cambridge.
- Greene, Joshau (1989) "The African Debt Problem", *International Economics and Financial Markets* içinde der: Richard O'Brien ve Tapan Datta, Oxford University Press, Oxford.
- Guzzini, Stefano (2005) "The Concept of Power: A Constructivist Analysis", *Millennium Dergisi*, Sayı: 33, 3, s. 495-521.
- Hahn, Albert (1989) "Brazil: The 'Alcohol Plan' Reviewed", *International Economics and Financial Markets* içinde der: Richard O'Brien ve Tapan Datta, Oxford University Press, Oxford.
- Halliday, Fred (1994) "A Necessary Encounter: Historical Materialism and International Relations", *Rethinking International Relations* içinde yaz: Fred Halliday, Macmillan, Londra.
- Hobden, Stephen (2002) "Historical sociology: back to the future of international relations", *Historical Sociology of International Relations* içinde der: Stephen Hobden ve John M. Hobson, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hobson, John M. (2002a) "What's at stake in 'bringing historical sociology back into international relations'? Transcending 'chronofetishism' and 'tempocentrism' in international relations", *Historical Sociology of International Relations* içinde der: Stephen Hobden ve John M. Hobson, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hobson, John M. (2002b) "The two waves of Weberian historical sociology in international relations", *Historical Sociology of International Relations* içinde der: Stephen Hobden ve John M. Hobson, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hoffman, Stanley (1994) "An American Social Science: International Relations", *International Theory: Critical Investigations* içinde der: James Der Derian, New York University Press, New York.
- Hopf, Ted (1998) "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security Dergisi*, Sayı: 23, 1, s. 171-200.
- Huhne, Christopher (1989) "Some Lessons of the Debt Crises: Never Again?", *International Economics and Financial Markets* içinde der: Richard O'Brien ve Tapan Datta, Oxford University Press, Oxford.
- Hurrell, Andrew (1995) "International Political Theory and the Global Environment", *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.

- Jarvis, Darryl S. L. (2000) *International Relations and the Challenge of Postmodernism*, University of South Carolina Press, South Carolina.
- Jackson, Robert H. ve Carl G. Rosberg (1982) "Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood", *World Politics* Dergisi, Sayı: 35, 1, s. 1-24.
- Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye (1987) "Power and Interdependence revisited", *International Organization* Dergisi, Sayı: 41, 4, s. 725-753.
- Krasner, Stephen (1982) "Regimes and the Limits of Realism: Regimes as Autonomous Variables", *International Organization* Dergisi, Sayı: 36, 2, s. 497-510.
- Kratochwil, Friedrich ve John Gerard Ruggie (1986) "International Organization: A State of the Art on an Art of the State", *International Organization* Dergisi, Sayı: 40, s. 753-775.
- Linklater, Andrew (1995) "Neo-realism in Theory and Practice", *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Little, Richard (1995) "International Relation and the Triumph of Capitalism", *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Luard, Evan (1988) *The Blunted Sword: the Erosion of Military Power in Modern World Politics*, I. B. Tauris, Londra.
- Magdoff, Harry (1971) "Militarism and Imperialism", *Readings in US Imperialism* içinde der: K. T. Fann ve Donald C. Hodges, Porter Sargent Publisher, Boston.
- Mannheim, Karl (1936) *Ideology and Utopia: an Introduction to the Sociology of Knowledge*, Kegan Paul, Trench, Turbner & Co., Londra.
- Marx, Karl (1969) "Theses on Feuerbach", *Selected Works Vol. 3* içinde, çev: Edward Aveling, Progress Publishers, New York.
- Mearsheimer, John (1995) "The False Promise of International Institutions", *International Security* Dergisi, Sayı: 19, 3, s. 5-49.
- Moravcsik, Andrew (1997) "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organizations* Dergisi, Sayı: 51,4, s. 513-553.
- Morgenthau, Hans (1993) *Politics Among Nations The Struggle for Power and Peace*, McGraw-Hill, ABD.
- Mushakoji, Kinhide (1997) "Multilateralism in a Multicultural World: notes for a theory of occultation", *The New Realism Perspectives on Multilateralism and World Order* içinde, der: Robert Cox, MacMillan, Londra.
- Nicolaides (1989) "Globalization of Services and Developing Countries", *International Economics and Financial Markets* içinde der: Richard O'Brien ve Tapan Datta, Oxford University Press, Oxford.
- Niebuhr, Reinhold (1932) *Moral Man and Immoral Society: a Study in Ethics and Politics*, Charles Scribner's Sons, New York.
- Nye, Joseph (2004) "What New World Order?", *Foreign Affairs* Dergisi, s. 84 – 96.
- Oran, Baskın (2004) *Türk Dış Politikası Cilt I*, 9. Baskı, İletişim, İstanbul
- O'Neil, J. (1990) AIDS as a "Globalizing Panic", *Theory, Culture, and Society* Dergisi, Sayı: 7, s. 334.
- Peterson, Spike V. ve Anne S. Runyan (1993) *Global Gender Issues*, Westview Press, Colorado.
- Peterson, Spike V. (1997) "Seeking World Order Beyond the Gendered Order of Global Hierarchies", *The New Realism Perspectives on Multilateralism and World Order* içinde, der: Robert Cox, MacMillan, Londra.
- Pijl, Kees Van Der (2006) "Restoring the Radical Imagination in Political Economy", *New Political Economy* Dergisi, Sayı: 6, 3, s.380-390.
- Rosenau, James N. (1997) "The Person, the Household, the Community, and the Globe: notes for a theory of multilateralism in a turbulent world", *The New Realism Perspectives on Multilateralism and World Order* içinde, der: Robert Cox, MacMillan, Londra.
- Ruggie, John Gerard (1998) "What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization* Dergisi, Sayı: 52, 4, s. 855-888.

- Smith, Steve (1995) "The Self-Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Smith, Steve (2004) "Singing our world into existence: International Relations Theory and September 11", *International Studies Quarterly* Dergisi, Sayı: 48, 3, s. 499-515.
- Stavenhagen, Rodolfo (1997) "People's Movements: the antisystemic challenge", *The New Realism Perspectives on Multilateralism and World Order* içinde, der: Robert Cox, MacMillan, Londra.
- Stein, Arthur (1982) "Coordination and collaboration: regimes in an anarchic world", *International Organization* Dergisi, Sayı: 36, 2, s. 299-324.
- Strange, Susan (1995) "Political Economy and International Relations", *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Thomas, Caroline (1989) "On the Health of International Relations and the International Relations of Health", *Review International Studies* Dergisi, Sayı: 15, s. 273.
- Tickner, J. Ann (1995) "Re-visioning Security", *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Turshen, Meredith (2001) "Reprivatizing Pharmaceutical Supplies in Africa", *Journal of Public Health Policy* Dergisi, Sayı: 22, 2, s. 198-225.
- UNAIDS ve WHO (Aralık 2006) *AIDS Epidemic Update: Special Report on HIV/AIDS*. Erişim: (27 Aralık 2009) [http://www.unaids.org/en/HIV_data/epi2006/default.asp].
- Vasquez, John A. (1995) "The Post-Positivist Debate: Reconstructing Scientific Enquiry and International Relations Theory after Enlightenment's Fall", *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Walker, R. B. J. (1995) "International Relations and the Concept of the Political" *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Wallerstein, Immanuel (1974) *The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press, New York.
- Walt, Stephen M. (1998) "International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Affairs* Dergisi, Sayı: 72,3, s. 29-46.
- Waltz, Kenneth (1979) *Theory of International Politics*, Random House, New York.
- Wendt, Alexander (1992) "Anarchy is What States Make of It", *International Organization* Dergisi, Sayı: 46, 2, s. 391-425.
- Wendt, Alexander (1999) *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Zalewski, Marysia ve Cythia Enloe (1995) "Questions about Identity in International Relations", *International Relations Theory Today* içinde der: Ken Booth ve Steve Smith, Polity Press, Cambridge.
- Zini Jr, Alvaro (1989) "Brazil at the Crossroads: Foreign Debt and Fiscal Exhaustion", *International Economics and Financial Markets* içinde der: Richard O'Brien ve Tapan Datta, Oxford University Press, Oxford.